

**»TEMELJITE UPRAVE ZA KARLOVACSKU, VARASDINSKU,
BANOVSKU, SLAVONSKU, I BANATSKU VOJNE GRANICE«
IZ 1807. GODINE**

Drago R o k s a n d i ć

Konac XVIII. i početak XIX. stoljeća, doba krajnjeg ljudskog napreznja i iscrpljivanja krajiškog društva, ali i doba duboke krize Habsburške monarhije u cijelosti, sasvim sigurno nije olakšavalo traženje rješenja za otvorena pitanja razvoja krajiškog društva.*

Iako pritisci ugarsko-hrvatskih staleža, s nepromijenjenim ciljem da se Vojna krajina u dijelovima ili u cijelosti ukine nikada nisu prestajali, u apsolutističkoj Habsburškoj monarhiji u ovo doba mnogo je važnija za budućnost Vojne krajine bila kriza povjerenja u njezin sistem u Dvoru i nadalje u Dvorskom ratnom vijeću. Dakako, kriza povjerenja nije bila nepodijeljena. Naprotiv! Dubina nedoumica, oprečnost stavova, bilo da je riječ o utjecajnim pojedincima ili o ustanovama, uvijek iznova ponavljano istraživanje činjenica o stvarnom stanju u Vojnoj krajini, koje neće biti zamagljeno birokratskim izvještajima potčinjenih zapovjedništava kojima se nerijetko nije moglo baš mnogo vjerovati, neostvarljive, naprećac zamišljene »reforme«, sve su to realnosti dvorske politike u krajiškom pitanju bez kojih nije razumljiva ni povijest Vojne krajine u to doba.

Nakon ukidanja kantonalnog sistema 1. studenoga 1800. godine bilo je nužno nastaviti tragati za mogućim izlascima iz krize krajiškog društva, budući da njegovim ukidanjem ništa nije bilo riješeno.

Dakako, rješenje krajiškog pitanja početkom XIX. stoljeća u najužoj je vezi s rješenjem niza drugih otvorenih pitanja u Habsburškoj monarhiji. Interni franciskanski apsolutizam vrlo neodlučno se suočavao s previranjima u Habsburškoj monarhiji, usloženim evropskim zbivanjima. Pokušaji modernizacije apsolutističkog društva, čak ako bi i dobili mogućnost da se potvrde, nužno su bili kratkog daha. O tome svjedoči i iskustvo nadvojvode Karla, čovjeka koji je s najviše odlučnosti postavljao pitanje promjena koje su Monarhiji trebale osigurati budućnost evropske velike sile. Njegovi usponi i padovi u kratkom vremenskom razdoblju su izvanredan pokazatelj nedoumica s kojima se Monarhija suočavala.

* Ovaj rad je jedno poglavlje u rukopisu doktorske disertacije »Hrvatska vojna krajina pod francuskom vlašću (1809—1813)«. Budući da se objavljuje bez sadržajnih preinaka, nužno je imati na umu da se izvjesna pitanja u vezi s Osnovnim krajiškim zakonom iz 1807. godine razmatraju u drugim dijelovima rukopisa. D. R.

Neprimjereno je povijesnom zbivanju svoditi te nedoumice na konzervativno-liberalne opreke. Nadvojvoda Karlo, na primjer, u pitanju stvaranja »zemaljske obrane« (Landwehr) je »liberalan« dok je u pitanju krajiškog sistema »konzervativan«.

Imenovanjem nadvojvode Ludwiga na mjesto »General-Gränz-Direkteur« koncem 1802. godine, stvaranjem »Gränz-Organisierungs-Commission«, u kojoj su odlučne pristalice krajiškog sistema generalmajor Klein i sekretar Dvorskog ratnog vijeća von Pidoll imale odlučujući utjecaj započela je nova faza reformske politike u Vojnoj krajini. Iako Vaniček o njoj opširno piše, još nedostaje monografska obrada otvorenih pitanja u vezi s budućnošću krajiškog sistema od ukidanja kantonalnog sistema 1800. godine do proglašenja Osnovnog krajiškog zakona 1807. godine. Sačuvana građa u Ratnom arhivu u Beču čini ju uveliko mogućom.

Rad spomenute komisije, kao i rad »Organisierungs-Hof-Commission« od 1804. do 1806. godine, doista je bio temeljit. Vrednovana su iskustva pretходnih krajiških sistema, čak od prve polovine XVI. stoljeća, iako je prevladavala, dakako, usredotočenost na iskustva krajiških sistema poslije bečkog rata. Napravljene studije su bile sistematizirane prema pitanjima koja su početkom XIX. stoljeća bila u središtu zanimanja, kao što su pitanje zemljišnog vlasništva, rabote itd. Članovi Komisije pojedinačno bili su vrlo poduzetni u predlaganju mogućih rješenja, tako da se redovno raspravljalo o alternativama. Iz sačuvane građe je jasno da su bili svjesni dubine društvenih proturječja u samoj Vojnoj krajini.

Budući da je militarizacija Vojne krajine u drugoj polovini XVIII. stoljeća u suštini izvođena iz pojma krajiškog lena (»Gränzlehen«), među pristalicama krajiškog sistema, kao što je von Hietzinger, oblikovala se početkom XIX. stoljeća teorija o njegovu utemeljenju u pojmu vlasništva (»Eigenthum«). Očigledno je da je rješenje uvršteno u Osnovni krajiški zakon bilo na uobičajen habsburški način — hibridno.

Pojam vlasništva nad zemljom je pretpostavljao razvoj znatno naprednije krajiške privrede nego što je to do tada bio slučaj, a mnogo više robno-novčanih činilaca u njoj. Takva politika je, također, pretpostavljala ograničavanje ili čak ukidanje rabote, o čemu se s podjednakom pažnjom raspravljalo. Stvarni uvid u ostvarenu krajišku rabotu je bilo skoro nemoguće steći jer su zloupotrebe imale vrlo velike razmjere. Jedan od izlaza iz takva stanja, ako se rabotu već ne bi u cijelosti ukidalo, bilo je ukidanje neplaćene i uvođenje plaćene rabote, s diferenciranim sistemom otkupa, ovisnim o kakvoći zemlje u posjedu kućnih zadruga itd. Usvojena rješenja su, također, bila uobičajeno hibridna.

Ipak i otvaranje pitanja plaćene rabote i otkupa od rabotne obaveze kao suštinskih sistemskih rješenja pouzdano je potvrđivalo da robno-novčane činioce nije bilo moguće izbjeći ni u Vojnoj krajini, iako je cijeli njezin sistem bio usmjeren prema osiguranju samodovoljnosti svake njezine društvene ćelije.¹

¹ J. A. Demian, »Statistische Darstellung...«, 135—214; C. B. Hietzinger, »Statistik der Militärgrenze...«, IIa, 215 i dalje; F. Vaniček, »Specialgeschichte der Militärgrenze...«, III, 116—279; G. E. Rothenberg, »The Military Border in Croatia, 1740—1881«, 95—101; J. Amstadt, »Die k.k. Militärgrenze 1522—1881...«, 203—211.

Vidi i izvornu građu: Kriegsarchiv, Schriftgut, Fasz. 29, No 2, 4 i posebno u No4 pismo nadvojvode Karla nadvojvodi Ludwigu od 3. decembra 1804. s prilogom »Skizzirte Übersicht der Gegenstände welche die Militär-Gränz-Organisationskommission zugehandeln hat«.

Osnovni krajiški zakon je potpisan 7. kolovoza 1807. godine. Krajišnicima je u pravom smislu riječi objavljen, budući da oni nisu bili u mogućnosti utjecati na njegov sadržaj. Franciskanski apsolutizam je isključivao bilo kakve populističke »ekstravagantnosti« jozefinizma. Uostalom, nitko nije mogao brinuti o dobru Vojne krajine više od samog vladara! Otvorena pitanja u vezi sa zakonskim rješenjima dao je »razsudjivati takovima ljudima, kojim Stalish i potribnosti Granice poznatesu, i koji u tima poslovih ubavishteni jesu«!¹⁴

Nema sumnje da je njegov apsolutizam nadasve opsjednut načelom legaliteta, koji on sam otjelovljuje i koji isključuje bilo kakvu podaničku »konkurenciju«. Nije slučajno već u zakonskoj preambuli naglašeno:

»Svojevoljstvo jest potom uredbama podverxeno i Granicsari jesu u svojemu stalishu, i vlastitomu dobru odsada uvik sigurni.«

Budući da se »pravice« krajišnika »zaderxavaju«, kao i njihove »duxnosti«, čini se da je smisao cijeloga Osnovnog krajiškog zakona sažet u jednoj jedinjoj rečenici preambule:

»Mi motrisimo, dabise njima njihove duxnosti svagdi, kolikogodje moguče bilo, polakshale, i tegobe, kojese mimoichi nemogu, po svakoga Snagi razdilile, i tako cilokupno laglye podnashale.«

Ideološko izvorište ključnog zakonskog rješenja nesumnjivo je racionalističko, a u ekonomskom smislu fiziokratsko:

»Pomochi Zemlje podilismo Mi svagdi po vlastitoj plodnosti, i odvratismo potomu neprimjeru, kojase do sada medju Zaslugom i Dachom nalazila jest. Istim temeljom pravice podilismo i ostale Dache.«

Vjera u moć »pravičnosti« takva zakonskog rješenja zrcali se i u uskraćivanju prava pretpostavljenih starješina da se »u kuchno-Druxinske Granicsarah stvari brezpotribno, i protiredno mieshaju«, odnosno u svođenju takva prava na utjecaj »kolikoje potribito mira ucsiniti... gdise oni sloxiti nemogu«. Dakle, mogućnost ostvarivanja zakonskih odredaba ipak se posebno dovodi u vezu sa sređivanjem uveliko narušenih odnosa u kućnim zadrugama, tj. sa smislom za »pravičnost« među samim krajišnicima. Nema spora da je to bila još jedna »ideološka inovacija« u odnosima između vladara i krajišnika.

Četrdeset i jedan od ukupno sto pedeset i pet zakonskih članova je u prvom poglavlju »O Pravice negibuchega Imanja«.

Ozakonjujući da su zadružni posjedi »pravi vojniciski pokloni (Militär-Lehen)«, »vicsno, i neprominljivo Imanje« s kojima »Stareshine svojevoljno vladati (ne) mogu«, ostaje se u granicama tradicionalne seniorsko-vazalske terminologije kojoj je jedini cilj da refeudalizacijskoj zbilji krajiškog društva suprotstavi obmanu da uživa »pravice« koje opravdavaju krajiški »danak u krvi«. Zakon je dosljedan u tom smislu. U njemu nema riječi ni o raboti, ni o tlaci, ni o kuluku, ni o bilo kojem drugom njihovu sinonimu, već se u njemu upotrebljava pojam »posao« (Arbeit)!

¹⁴ »Temeljite uprave...«, Arhiv Hrvatske (dalje: AH), Generalkomanda Karlovac—Varaždin—Zagreb (dalje: GKVZ), 1807—10—44, kut. 20a.

Krajasich je upozorio na tu terminološku zamjenu:

»Der Name Robot, der soviel gehässiges für den Soldaten hat, weil er gewöhnlich solche Arbeiten ausdrückt, die der Bauer zum besonderen Vorteile seines Gutsherrn zu leisten schuldig ist, wird für immer aus der Grenze verbannt.« Aus diesem Grunde führten die Grenzgrundgesetze für den Robot die Bezeichnung Ärarial- und Gemeindearbeiten ein.«²

Dakle, otvoreno je pitanje terminologije kojom krajišnici sami oblikuju svoju društvenu zbilju.³ U svakom slučaju, učinjeni terminološki pomaci u zakonskom jeziku svjedoče o postojanju otvorenih pitanja u krajiškom društvu o svome društvenom biću, o postojanju pitanja koja nisu mogla biti zanemarena a ako se Osnovnim krajiškim zakonom htjelo osigurati pun učinak u vrijeme kada su dileme o budućnosti koje je na dnevni red evropske povijesti stavila francuska revolucija 1789. godine prodrle, makar površinski, i u Vojnu krajinu.

Takvih terminoloških pomaka doista nije mali broj u Osnovnom krajiškom zakonu. Međutim, oni su uvijek uvjetni, tj. oni su uvijek ograničeni izričajima koji omogućavaju da se nizom sistema iznimaka Vojnu krajinu u suštini »zaštiti« takvu kakva je bila prije objavljivanja Zakona. Među uočljivim primjerima tako proturječnih iskaza nesumnjivo je i slijedeći:

»Granicarom brez svake iznimbe prosto bitiche lexecha Imanja zadobiti. Oni mogu, ako ovojstoj Uredbi protivno nebi bilo, slobodno s' zadobitim Imanjem vladati, koje samo u protiurednima slucajih po pravicsnom pripoznanju izgubiti mogu.« (§ 8).

Glavna rečenica »Oni mogu... slobodno s' zadobitim Imanjem vladati« je u načelu sporna jer se krajiško »Imanje« dijeli tim Zakonom na »Koreno Imanje« (Stammgut) i »Savishju Zemlju« (Uberland), s tim što se za prvi dio posjeda izričito kaže:

»Koreno Kuche Imanje Korenito Dobro jest, zato po uredbi nitise umanjiti, niti podiliti smie, i osim potribnih pribivalishtah, i gazdalucske zgrade cielo selishte imati mora.«

Tek u narednom stavu se dodaje ono što bi moglo opravdati spomenutu rečenicu u članu 8:

»Savishja Zemlja za sva ostala uxivanja granicarskih Kuchah sluxitiche, koja po uredbenoj ukazi ris po ris, i cielokupno prodatisse moxe.« (§ 12)

Iako nam nedostaju detaljniji uvidi u promjene odnosa veličina između jednog i drugog dijela krajiških posjeda tokom slijedećih desetljeća, naročito u prekosavskim regimentama, a bit će to nesumnjivo jedno od važnijih područja istraživanja u agrarnoj historiji Vojne krajine, dosadašnje spoznaje ne ostavljaju mjesta većim nedoumicama o marginalnoj veličini »Uberlanda«, naročito u dijelovima Vojne krajine s gušćom agrarnom naseljenošću. Nikada se ne smije smetnuti s uma da krajiški posjedi svojom veličinom mogu biti cijelo selište, ali i 3/4, 1/2 i na koncu 1/4 selišta.

² P. Krajasich, »Die Militärgrenze in Kroatien«, Wien 1974, 133.

³ Iako V. Mažuranić navodi primjer »posao pešički, vozni« iz Vežićeva djela »Urbar hrvatsko-slavonski« (Zagreb 1882), objašnjava ga kao »kmetski težački rad« (V. M., »Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik«, Zagreb 1975, II, 1032).

U dragocjenom Mažuranićevu djelu dosta je oskudno istražena narodna krajiška terminologija, tako da je tek treba obraditi sličnom metodologijom.

Stav o slobodnom krajiškom raspolaganju zemljom je u suštini puka ideološka obmana.

Krajišnici prekosavskih regimenti su to vrlo brzo iskusili, već poslije Schönbrunnskog mira 1809. godine, kada ih je dio pokušao iskoristiti odredbu mirovnog ugovora o pravu podanika Ilirskih pokrajina da prijeđu u Habsburšku monarhiju.

Uvjete razdiobe posjeda na dva dijela određivao je član 13:

»Selishte (Grundansässigkeit) brez razlike ili cilo, tri fertalja, pol, illi fertalj Selishta bilo, koliko moguče jest, jedno Jutro zemlje za kuchu, Avliju, illiti dvo- rishte, i Bashesu imati mora, osim toga pako

	U Karlovacskoj i Banovskoj Granici, i u Vlashko-Illirskoj Regementi.			U Varasdinskoj i Slavonskoj Granici i u Njemacsko banat- skoj Regementi.		
	Jutro od 1600 Kvadratih Fatih.					
	Orache Zemlje.	Livade.	Skupa.	Orache Zemlje,	Livade.	Skupa.
Cielo Selishte.	18	6	24	24	10	34
— Tri Fertalja.	13½	4½	18	14	7½	25½
— Pol Selishta.	9	3	12	12	5	17
— Jedan Fertalj.	4½	1½	6	6	2½	8½

Slijedeći, četrnaesti član je u devet točaka propisivao način razdiobe. Među njima je nesumnjivo ključna točka 1:

»Nijednom Granicsaru neimase shtogod od njegove vlastite Zemlje uztegnuti, dabise sotim Selishte drugoga izpuniti moglo. Obchinito nikakvo izjednacsenje Zemlje medju granicsarskima Kuchama nekase nesiluje, nego samo ono, shto sva- ka granicsarska Kucha zaisto derxi, i uxiva, u koreno dobro, i savishju Zemlju podiljeno biti mora.«

Dakle, ako neka kućna zadruga nije imala zemlje ni za 1/4 selišta, zakonski je cijeli njezin posjed imao biti svrstan u »koreno dobro«, kao što to i piše u t. 2 istog člana.

Iako je posjedovno i društveno raslojavanje u Vojnoj krajini općenito bilo vrlo ograničeno, krajiško društvo je vrlo daleko od društva jednakih — čak i u granicama pojedinih regimenti, a o različitim dijelovima Vojne kra- jine da ni ne govorimo. Nema sumnje da su krajiške vlasti uvijek nastojale, a naročito nakon militarizacije, da što je moguće više izjednače uvjete pri- vređivanja krajiških zadruga da bi u što je moguće većoj mjeri u svakoj od njih povećale raspoloživi vojni potencijal. Ovaj zakon, također, sadrži više takvih odredaba. Međutim, povijesno baštinjene razlike u društvu koje se inače vrlo usporeno mijenjalo vrlo teško su mogle biti ublažene ili čak nestati. Naprotiv. Prodor činilaca robne razmjene u krajiško društvo kon- cem XVIII. i početkom XIX. stoljeća mogao je baštinjene razlike samo povećati.

Dakako, dvojna podjela zemljišta se odnosila samo na stanovništvo s krajiškim obavezama. Trgovci i privredni poduzetnici, na primjer, mogli su posjedovati zemlju u Vojnoj krajini (§ 4), ali je ona mogla biti svrstana samo u »Uberland«:

»7) Svima onima u Granici Zemlje uxivajuchim, koji granicsarskomu stalishu zavezani nisu, sve Zemlje brez razlike kano savishja Zemlja zapisane, i kano takove derxane biti imadu.« (§ 14)

Očigledna je robnorazmjenska priroda »Uberlanda«! Takva ocjena, međutim, ne isključuje mogućnost djelovanja naturalnorazmjenskih činilaca u njemu.

U slučaju »korenog dobra« odnos je obrnut. Već je navedeno koliko je zakonski zaštićeno. Više je odredaba u Osnovnom krajiškom zakonu u istom smislu. Ipak, njegova zakonska zaštita nije apsolutna, a ne isključuje ni mogućnost utjecaja robnorazmjenskih činilaca, makar u vrlo ograničenom obimu:

»Kad granicsarska kucha u nuxdi brez Zaloga nikakovim nachinom pomochose nie mogucha, i osim svojega korenog Imanja nishta zaloxiti neimade, takose njoj dopustiti moxe, da najvishje trechi tal stojechega ploda u zalog dade.« (§ 18)

i

»Ako pak granicsarska kucha u druxbenomu, i svojega Imanja stalishu na toliko pomanjka, da vishe godinah kader nie, svoje kuchne poslove svershivati, i potribite dache plachati, ondase dopushtha, da koreno dobro, illi tal od njega tako dugo pod Arendu datise moxe, doklegodse kucha opet dovoljno neuzmloxi, i nepokriepi.« (§ 20)

Takva mogućnost je najuočljivija u članu 21:

»Akose od mladexa (Nachwachs) granicsarske kuche uzmlonexje poslenikah nenada, ako takojer po prixenjenju, pod svoje primanju, illi pogodbi takova pomoch utatise nemoxe, kojabi kuchi kripost dala, osim Sluxbe poljske takojer poslove obaviti, i ako kucha vishe nego jedan Fertalj Selishta imade; takose njoj dopustiti moxe, jedan tal korenog Imanja zaloxiti, illi prodat; nishtanemanje barem jedan Fertalj Selishta njoj slobodan ostatici mora.

Samo u najvechoj Nuxdi, ako pod nikakvi naccin pomoch dobiti nemoxe, ovaj Fertalj Selishta takojer zaloxiti, i kada druga pomoch nie, ocsitno na Munti prodatise moxe, dabise onaj, komuje kucha zaduxilase, namiriti mogao.«

Graničarska kućna zadruga može »Uberland« »slobodno pod Arendu zaloxiti, i prodati«, dakako, »ako nishta uredbam protivno nebi bilo«, a o tome odlučuje regimentsko zapovjedništvo. (§ 23)

Nisu rijetki slučajevi u kojima bi se moglo dogoditi nešto »uredbam protivno«, budući da je način prodaje zemlje, na primjer, izrazito »ritualiziran« i ne ostavlja mnogo prostora poslovnom poduzetništvu. Neovisno o tome da li zemlju prodaju ljudi »koji pod zavezani granicsarski Stalish nepadaju« ili krajišnici, krajišnici imaju pravo prvokupa kroz četiri nedjelje. Riječ je o pravici »po kojoj on (krajišnik — D. R.) pod istu cienu pred drugim Kupcem Zemlje uzeti moxe«. Nisu ni svi krajišnici ravnopravni pod istim uvjetima kupovine jer i među njima pravo prvokupa pripada onim zadrugarima koji »josh cielo Selishte neimadu«. (§ 24) Inače, ništa se ne kaže o prodaji zemlje kada kupac s manje redosljednih prava nudi višu cijenu.

Propisani zakonski uvjeti založivanja bili su dosta oštri i utvrđivanje njihove funkcije u krajiškom privređivanju bit će nužno podrobno istražiti:

»Ako je zaloga za uxivanje pridana, i nishta drugo ugovorito nie, takose Vjerovniku kod orachih zemaljah neesapivshi Siemena polak ploda, kod livadah, i vochnjakah trechi tal, kod vinogradah pako dva trecha tala ploda na posao racsuna, savishnost pako kao csisti plod od Glavnice, i Kamate u jedno duxne odbitise mora.« (25)

»Ako Vjerovnik, koji Zaloxnu pravicu na Imanje duxnika imade, pogodjeno vrieme svoj dug dobiti nemore, takose pradi svoga duga Sudu tuxiti, Sud pako po uredbama, akobi potribito bilo, sudbenu muntu odrediti, i iz ciene zaloge Vjerovnika namiriti mora.« (§ 26)

Član 31. nedvosmisleno rješava pitanje promjene u vrsti tla u posjedu kućne zadruge:

»Prominenje orachih zemaljah u livade, i livadah u orache zemlje, illi livadah i orachih zemaljah u vochnjake Granicsarom ondi, gdi Njivah (Fluren) neima, sva-kojakose dopushta.«

Isto tako nedvosmisleno se zabranjuje pretvaranje oranica ili livada u vinograde bez dozvole regimentaskog zapovjedništva:

»Novi vinogradi samo s dopushtenjem Regimentaskim saditise mogu, dopushtenje ovo samo onda datise moxe, akoje Granicsar jedan za vinograd ugodni komad zemlje uredio, illi kad jedan uredit komad Zemlje, koji za orachu zemlju, illi za Livadu nebi ugodan bio, u vinograde okreniti hoche.« (§ 32)

U istom članu se izričito propisuje da nedozvoljeno zasađen vinograd mora biti ponovo pretvoren u oranicu ili livadu ako »na jednomu za vinograd nezgodnom Gruntu posadjen jest«.

Kada se ima u vidu da je tržišna potražnja za vinom u izrazitom porastu koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća, na primjer, u prekosavskim regimentama, onda razumljiva briga krajiških vlasti za oranice i livade dobiva donekle drugačiji smisao. Razvoj vinogradarstva u krajiškom društvu je morao biti pod strogim nadzorom.

Zemlja je bila »vicsno, i neprominljivo Imanje« krajiških kućnih zadruge pod uvjetom da je obrađuju, a ako ne udovoljavaju tom uvjetu, bila im je oduzeta:

»Ako jedan komad zemlje tri godine dulje, nego za njivsko vrieme obicsajno jest, neuradjen ostaje, tako seoski Stareshina to isto Kompanii prijaviti mora. Gazdi onda jedna ciela godina dopustitichese, da taj komad zemlje Koristno uspo-trebuje. Ako to vrieme brezkoristno propusti, onda izgubi pravicu na tu zemlju, i uzeti Grunt badava siromashnima Granicsarom, kojima Grunt od potrebe jest, poklonitichese.« (§ 33)

Ako je neobrađivani komad zemlje dio »korenog dobra«, »onda Gazdase primorati moxe« korisno ga upotrebljavati, budući da se »koreno dobro« ne smije umanjivati. (Isto)

Posjed kućne zadruge ravnopravno su dijelili muškarci. Uopće nije bilo važno da li su oni međusobno srodnici ili nisu. Ništa manja nisu bila prava priženjenog ili adoptiranog muškarca. Sluge su bile jedina iznimka. Ukoliko bilo koji muškarac ode iz kućne zadruge, on u njoj gubi sva prava. Međutim,

»ako nikakve mushke glave vishje u kuchi neimade, onda pridje ta pravica istim nacsinom na xene, koje kuchi spadaju. Samose jedna barem od nji na kuchansko Imanje za takovoga udati mora, kojibi kader, i gotov bio, granicsarske duxnosti svershivati...« (§ 34)

U prvom poglavlju je riješeno i pitanje raspodjele novostečenih zemalja:

»Ako Granici zemlje pripadu, onda Regementa po prilici illi za podpunjenje nepodpunjenih Selishtah, za pripomoch onakih Kuchah, koje po svojemu mloshstvu malo Zemlje imadu, illi za novo Naselenje badava te iste podiliti mora.

Akose csitava Selishta darivaju, onda na one Druixine osobitose gledati mora, kojese svojom sluxbom osobito proti nepriateljom, i svojim trudom ukazale, i brez koji njiova dosadashnja kucha laglje obstajati moxe.« (§ 40)

Drugo poglavlje Osnovnog krajiškog zakona »Od pravice Granicsarah na zanat, trgovinu i nauke podatise« ima svega 13 članova. Njegov opseg doista je u skladu s razmjerom njihova udjela u krajiškom društvu koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća, a i kasnije.

Pored već razmotrenih odredbi u vezi s krajiškim zanatstvom (vidi »Degrarizacija i urbani nukleusi«), ovo poglavlje pretežno sadrži odredbe o krajiškoj trgovini.

Svi krajišnici načelno imaju pravo trgovati. Dakako, pod određenim uvjetima:

»Granicsari vlastni jesu, na koliko brez shtete sluxbe, i kuchnoga gazdaluka biti moxe, sa svake versti marvom, i hranom trgovati. A Regementa mora njima za tu pomoch potribite pashushe dati.« (§ 46)

U kordonskoj trgovini s turskim podanicima »pokraj obicsajne trgovine, takojer xita, marve, i drugoga za prominbu Espapa (Stichhandel) dopushteno jest prodavati...« (§ 47), a ta trampa, tako značajna u krajiškom privređivanju, »osim pazara s' Turcima«, zabranjena je, odnosno, »samo neuradjeni Espap za neuradjenoga prominjivati dopushteno jest.« (48) Dakako, cehovski nadzor nad trgovinom isključuje bilo koju drugu mogućnost.

Što se »nauka« tiče, u Osnovnom krajiškom zakonu je riječ isključivo o obrazovanju klera. Međutim, različit je odnos prema djeci katoličke i pravoslavne vjere:

»Na veche nauke katolicsanska granicsarska Dica, Kojasu oshtroumna, i u duhovni red stupiti hoche, slobodnose pustiti mogu...« (§ 53) »Od gercskoga neujedinitoga zakona, nekase toliko Granicsarah za duhovni red izbere, kolikoje za podpunjenje duhovnih mistah po naredbi od 16. Julia 1779. potribito.« (§ 54)

Treće poglavlje »Od kuchne Druxbine« ima 36 članova.

Već smo naveli zakonsku odredbu o kućnoj zadruzi:

»Za kuchnu drixinu svi onise derxati imaju, koji svagdar k onoj kuchi upisati, i sve kuchne duxnosti brez plate na sebe uzeli jesu; illi oni od iste kuchne drixine pokolenje imali, illi u kuchu primljeni bili.« (§ 56)

Svjesno se izjednačava pojmove »kućna zadruga« i »kućna družina«, iako je važno upozoriti da se kao njemački sinonim za pojam »kuchna druxbina od vishje glavah« navodi »Hauscommunio«. (§ 55) Dakle, nije svaka kućna družina zadruga, već samo ona koja ima veći broj članova. Doduše, Osnovni krajiški zakon očigledno ne isključuje mogućnost da kućna zadruga postoji i s vrlo malenim brojem članova, bez muškaraca, ako postoji mogućnost njezine »regeneracije«, odnosno povratka u stanje u kojem će ona iznova biti »kuchna druxbina od vishje glavah«.

Pri tom su srodničke veze zakonotvorcima manje važne i može se pretpostaviti, na temelju ograničenog uvida u građu, da je broj nesrodničkih zadruga u nesumljivom porastu koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća.

U poglavlju »Krajišnici: muškarci i žene, djeca i starci. Kuće i kućne zadruge. Sela. Kompanije. Regimente.« ovog rada podrobnije je raspravljeno više pitanja u vezi s kućnim zadrugama u prekosavskim regimentama koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća, ali i više pitanja u vezi s krajiškom kućnom zadrugom općenito pa time dijelom i o kućnim zadrugama u Osnovnom krajiškom zakonu. Ipak, nužno je razmotriti bar još nekoliko vidova ovog pitanja u vezi sa zakonskim rješenjima.

Izvorište niza napetosti u odnosima među zadrugarima u pojedinim kućnim zadrugama nesumnjivo je u nedostatku neproturječna modela tih odnosa. U krajiškoj kućnoj zadruzi na prijelazu XVIII. u XIX. stoljeće vrlo je uočljiv sukob modela egalitarnih i autoritarnih odnosa među zadrugarima.

Načelno poimanje zadružnog vlasništva, pa i podjela rada među zadrugarima, izvorište su egalitarizma u njoj:

»Doklegod kuchna druxina cielokupna stoji, imaju svi kuchani jednaku pravicu na kuchno Imanje, i jednaku duxnost za kuchu primjerno svojoj snagi raditi, i sluxiti.« (§ 64)

i

»Shtose u kuchi zajedno zasluxi, to jest obchinsko kuchno dobro, od kojega sluxeche glave, i njiova druxina uzderxavatisse, i ostali troshkovi csiniti imaju.« (§ 65)

Međutim, novčani izdaci, tako često izvorište nepovjerenja među zadrugarima u Vojnoj krajini, u kojoj je novac inače vrlo rijedak, u ovlasti su kućnog starješine, naročito kada se radi o većim iznosima:

»Sacsuvanje pokuchstva jest stareshine duxnost; njegova briga jest, takovo prodavati, i potribito u kuchu kupovati.« (§ 66)

Zakon, dakle, propisuje autoritarne odnose u jednom od najosjetljivijih vidova »reprodukcije« kućne zadruge u to vrijeme.

Egalitarno-autoritarni protivnosti slijede i dalje, iz člana u član. Odredbi u članu 66. suprotstavljena je odredba u članu 67:

»Ako kuchani nepovirstvo osichaju; tako mogu od stareshine racsun iskati, i jednoga iz njiove druxine izabrati, komubise pod drugim kljucsom pokuchstvo, i Novci zavirovati mogli.«

Već u drugom stavu člana 68. kompanijsko ili regimentarsko zapovjedništvo zakonski su obavezni štiti kućnog starješinu »ako pak jedan, illi drugi kuchanin kakvu netemeljitu suprotivnost proti njemu podigne...«, dapače, propisuje se da »izvan stareshine, i brez njegovoga dopushtenja, ni jedan kuchanin za kuchni dug dobar stajati, illi na nju dug nacsiniti nemoxe...«.

U razdiobi »odviška« zajamčen je izdvojeni status starješine i starješice među kućnom družinom:

»Akose u diobi, kako svakomu pristoji, dragovoljno nepogode, tako mogu razdielenje od Kompanie iskati. Ona na svaku radechu glavu, zajedno sa sluxechima bili oni kod kuche, illi na vojski, jednak dio, stareshini, i stareshinici dvostruki dio dati, racsunatiche, i potom dilenje csiniti.« (§ 70)

Zakonske odredbe omogućavaju da se utvrdi u kojim pitanjima se kućna zadruga raslojavala i dijelila koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća u vojno-krajiškom prostoru.

U njoj je zabranjeno, na primjer, »oddiliti gazdaluk«, kao što je zabranjeno kupovati zemlju ili uzimati je u arendu mimo kućne družine. Zabranjeno je izdvojeno posjedovati stoku ili »kakvi drugi posao tirati, koji njega od kuchanskoga posla zaderxava«. (§ 72) Međutim:

»Novce, Glavnice i pokuchstvo moxe svaki posebni kuchanin za sebe derxati. Oni imaju vlast vriemenom, koje njima po izpunivanju svojih kuchnih poslova zaostaje, za sebe raditi, da shtogod pribaviti sebi mogu; u toj odluci mogu s' dopushtenjem stareshinah i izvan kuche na posao ichi.« (§ 73)

Mogućnost raslojavanja ne postoji samo u privrednom poduzetništvu u kućnoj zadruzi. U ovo doba krajišnike se i pojedinačno potiče da budu što bolji, što hrabriji vojnici:

»Ono, shto Granicsari po osobitoj zaslugi steku, i shto njima po odvisihu iz kuche pada, takojer i ono, shto u Taboru dobiju, jest njihovo slobodno i vlastito Imanje, s kojim po svojoj volji csiniti imadu.« (§ 76)

Osnovni krajiški zakon dozvoljava podjelu kućnih zadruga pod jednim preduvjetom i šest uvjeta. Nerijetko se smatra da se legislativna obaveza krajišnika da žive u kućnim zadrugama i podjela kućnih zadruga isključuju. Očigledno to nije slučaj ako se jednu dijeli na dvije ili više, također, kućnih zadruga. Dakako, kućnih zadruga u vojno-krajiškom smislu! A on je potpuno jasan:

»Veche granicsarske kuche moguse u dvi, illi vishje malih podiliti, ako obchinsko Imanje tolikose nalazi, da kod razdilenja svaka kucha najmanje pol selishta zemlje s potrebitom kuchom, i s gradjom, s potribitom marvom, i pokuchstvom namirita biti moxe, i kad svaka kucha posli diobe toliko sluxechih glavah uzderxi, da iz svake kuche barem jedan Soldat biti moxe.« (§ 77)

Da ova odredba jako ograničava broj kućnih zadruga koje imaju zakonsko pravo da se podijele, potpuno je jasno. Ograničen broj zadruga s cijelim selištem, ograničen stočni fond, a ne baš tako rijetko i ograničena mogućnost »upisivanja« krajišnika, sve su to činioци koji nesumnjivo upozoravaju da tim zakonom pitanje podjele kućnih zadruga nije riješeno. To je još jasnije kad se imaju u vidu uvjeti podjele:

»1) Da razdilenje s' dopushtenjem sviu starjih mushkih glavah bude, illi, zaradi uredbe i mira, od Regemente za potribito poznato bude.

2) Da dilovi, koji svakoj kuchi od obchinskog lexecheg i nelexecheg Imanja zapadu, svaki po sebi odlucseni budu.

3) Da kuche poradi dugovah i vriemena izplachanja medju sobom namirilese jesu.

4) Dase kuche među sobom, i vjerovnikom pogode, koja kucha jedan illi drugi dug primiti, i na koju moxebiti duxna zaloga ostati imade.

5) Dasu svi na kuchanskom Imanju stojechi dugovi osigurati, osobito pako prie razglasenja ove uredbe na Gruntu osigurato uzderxanje udovicah neomanjshato bude.

6) Da nove Granicsarske kuche, kolikoje moguče, svoja pribivalishta od jake gradje, i akoje korena kucha od sela po daleko, na mjestu po naredbi stareshinskoj blixje sela nacsinese.« (§ 78)

Ako se kućna zadruga može podijeliti, ali se ne uspije dogovoriti o podjeli, regimentско zapovjedništvo umjesto nje odlučuje o spornim pitanjima. (§79)

Nesuglasja i svađe među članovima kućne zadruge zakonom su isključene kao razlozi za njezinu podjelu. Ako se »kavgije« nikako ne može smiriti, zakonski se ovlašćuje Generalnu komandu takve »na krache, illi dulje vrime iz kuche nekraishnima Regementama, (Linien Regimentern) illi tarnicstvu (Fuhrwesen) pridatiche«. (§ 85)

Velika smrtnost stanovništva u Vojnoj krajini koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća uvjetovala je da se u Osnovni krajiški zakon uvrsti i odredba o popunjavanju oslabljenih kućnih zadruga:

»Granicsarske kuche, koje nisu sasma jake, mogu za pomoeh gazdaluka, i sluxbe jedine inostrance, illi cilu druxinu u svoju obshtinu primiti, ako oni sposobni o pripravnj jesu, granicsarskoj duxnosti podloxitise. Ali sverhu svakog takovog primanja Regementsko dopushtenje dobitise mora, brez kojega primljeni ne kako kuchani, nego kako sluge, i slushkinje promotrivani budu.« (§ 86)

Zanimljivo je da u tom zakonu nema odredaba u vezi sa slugama u Vojnoj krajini, a izvori potvrđuju da njihov broj u vrijeme njegova objavljivanja nije bio mali.

Krajišnike, koji bez dozvole napuste svoju kućnu zadrugu, smatra se bitangama i za njih se propisuje obavezna »pedepsa«. (§ 87)

Četvrto poglavlje »Od vojnickih duxnostih Granicsarah« sadrži svega 14 članova. Dakako, tome je razlog posvemašnja »iscrpljenost« vojnih obveza krajišnika cijelim nizom posebnih odredaba koje su u preambuli Osnovnog krajiškog zakona in toto potvrđene.

Zakon se usredotočio samo na temeljne odredbe, tj. one koje su u vezi s funkcioniranjem krajiškog sistema.

Član 91. određuje osnovne dužnosti krajišnika:

»Granicsari, koji oruxje sposobni nositi jesu, svi brez iznimljenja duxni jesu, sobstveno vojnu sluxbu u Granici, i izvan Granice csiniti. Sve za oruxje doraschene mushke glave jesu dakle duxne, nesamo derxavnu Granicu csuvati, nego i izvan Derxave u sluxbu Njihovog Velicsanstva u Tabor izichi.«

Krajišnici koji su sposobni nositi oružje dijele se u dvije osnovne skupine, tj. na »upisane« i »neupisane«. Način proizvodnje društvenog života u Vojnoj krajini isključivao je mogućnost prekomjernog vojnog opterećivanja krajišnika. Ukoliko bi granica mogućeg opterećivanja bila prijeđena, a to se dešavalo, pored ostaloga i u istraživanom vremenu, krajiški sistem se u manjoj ili većoj mjeri raspadao. Dakako, pojam »raspadanje« se ne upotrebljava u izvornom smislu riječi. Ekstenzivno krajiško privređivanje je iziskivalo mnogo radne snage. Ta činjenica se očigledno načelno uvažava članom 92:

»Dabise sluxechi Ljudi bolje u oruxju ubavistili, i kuchama, koje s-cielom dru-xinom njihovom takove uzderxavati moraju, vishe poslenikah za svershenje kuch-nih, i poljskih poslovah priteklo budese samo nikoliko za oruxje odraschenih Lju-dih u pravu sluxbu izbiralo; okrom dogadjaja prevelike nuxde, i dokle od Nji-hovoga Velicsanstva ocsitno drugojacsie odredjeno nebude; i oni sluxechi ljudi, brez kojih u napridak kuche obstati nebi mogle, s-vrimenom opet iz sluxechega stanja izpisatise imaju.«

S tim u vezi, u članu 93, predviđena je mogućnost zamjene u službi člana kućne zadruge koji joj je u privređivanju više potreban s članom koji joj je manje potreban.

Najveći stalni trošak kućnih zadruga u krajiškoj službi je izdržavanje njihova ljudstva u kordonskoj i unutrašnjoj regimentskoj službi. Ono uključuje opskrbljivanje »velikim i malim kuchnim Monturom«. (§ 94)

Nadoknada za te izdatke je vrlo umjerena, tj. godišnje se od »gruntske dache« odbija 12 forinti, ali je u krajiškom siromaštvu i oskudici novca bila dragocjena:

»Dabise granicsarskima kuchama, koje sluxbene ljude derxe, troshak za hranu, i odivanje naplatio, imadese njima osim ostalih koristih, i dobrocsinstvah, mirno vrieme za svakoga sluxehega Csovikaod Straxmeshtra dole racsunajuch svake godine od gruntske dache dvanajest Forintih odpustiti, i od godishne Dache odbiti. Ako kuchna dacha manje iznosi, takose njima ono, shto do dvanajest Forintah fali, u gotovom izplatiti imade.« (§ 95)

Inače, krajišnicima su zajamčene različite nadoknade ili obeštećenja, ovisno o vrsti službe:

»Sluxechi Csovik svake godine jedan par magjarskih cipelah badava dobiva, takojer koxne stvari, oruxje, barut i olovo badavase njemu daju...« (§ 96)

»Kada Granicsari u Loger na Mushtru skupljeni, illi izvan njihove Regement-ske krajine na sluxbu odredjeni budu, onda primaju... istu platu, kojaje za nekraishne vojnike (Linien-Truppe) u Derxavi, gdje Loger, illi gdi takova sluxba svershivase, odlucsen.« (§ 97)

»Kod izmarshiranja u Tabor... dobitiche kraljevski vojnu Montur, u ratno vrime svagdar s' tim providjeni budu. Akobi nuxdno bilo, dabi u svojim kuchnim Monturu izmarshirati morali; ondase takovima kraishnicskima kuchama po procinjenju taj Montur naplatiti imade...« (§ 98)

»Granicsarske kuche za svaku sluxechu glavu od Straxmeshtra dole esapechi, koja iz njiove duxbine u Taboru nalazise... od gruntske Dache shest Forintih svake godine, kojese njima od dache odbiti, illi u gotovu izplatiti imadu, oslobodjene bitiche.« (§ 99)

»Za svakog upisanog sluxehega Csovika, koji ratno vrime u domachoj derxavi zaostaje, uxiva granicsarska kucha... oslobodjenje Dache s' godishnjima dvanajest Forintih. Zato granicsarska kucha njega s njegovom druxinom zajedno kakoti u miru, sasvim providiti mora.« (§ 101)

»Akose neupisati Granicsari za Kordonsku, illi drugu vojnicisku sluxbu uzimaju; tako granicsarskima kuchama, doklegod ta sluxba traje, svaki dan csetiri krajcare slishaju...« (§ 103)

Budući da se novčane nadoknade uveliko odbijaju od daće, postavlja se pitanje u kojoj su mjeri one »fiktivne«, a u kojoj nisu. Nema sumnje da novčane nadoknade krajišnicima u službi snižavaju iznos godišnjih daća, a kako su one izuzetno opterećenje kućnih zadruga, krajišnike se zakonski potiče da različitim vrstama krajiške službe pridonose boljem privređivanju svojih domaćinstava. Ako se ima u vidu i spomenuto pravo na plijen, može se ustvrditi da je početkom XIX. stoljeća »ratna privreda« ozakonjeni dio krajiške privrede. Evropske predodžbe o krajišnicima i u XIX. stoljeću s tim su u neposrednoj vezi.

Peto poglavlje »Od granicsarskoga kraljevskoga, i obchine Posla« sastavljeno je od 35 članova.

Rabota je vjerojatno bila najomraženija krajiška obaveza jer je u najvećoj mjeri društveni položaj krajišnika izjednačavala s kmetskim. Dapače, spravnjivanjem svih obaveza jednih i drugih, činila ga čak i težim.

U raspravama koje su prethodile objavljivanju Osnovnog krajiškog zakona ona je predmet najvećih kontroverzi. Dakako, rabota nije mogla biti

ukinuta u društvu utemeljenu na načelu »samodovoljnosti«, u seljačkom društvu s tek rubnim prodorom robno-novčanih činilaca. Ipak, osim već spomenutog terminološkog nijansiranja, zakonske odredbe o raboti svjedoče i o ostvarenom prodoru robno-novčanih činilaca, i o promjenama u društvenom raslojavanju, kao i o razvojnim potrebama Vojne krajine.

Njezina razdioba na državnu i općinsku rabotu, iako starijeg porijekla, nesumnjivo je produbljena jer su porasle potrebe apsolutističke države u Vojnoj krajini. »Prelijevanje« jedne rabote u drugu, poznata i nedovoljno ispitana pojava, tome suštinski ne proturječi.⁴ Državnu rabotu (»Gränz-Aerial-Arbeit« ili graničarski kraljevski posao) propisuje član 105:

»U Horvatskoj, i Slavonskoj Granici moraju zemljoderxavci za ocsivestnu potrebu u granicsarskoj Derxavini, po primjeri svojega Imanja badava poslovati, ter za to od svakoga Jutra orache zemlje, i livade jedan ručni, i pol vozni svagdanji posao svershiti.«

»Officiri, Sluxitelji, i svi oni, kojise k-zavezanomu granicsarskomu stališu ne broje« državnu rabotu nadoknađuju s 25 1/2 kr. po jutru oranice ili livade »u gotovu«. Trgovci i zanatlije plaćaju mnogo višu cijenu otkupa od državne rabote (»Arbeits-Reluition«). Zbog posla kojim se bave dužni su dati 2 fl. 40 kr., pored toga što se otkupljuju prema veličini oranica i livada u svom posjedu. (§ 106) Deset skupina krajiških podložnika je oslobođeno i od državne rabote i od otkupa od nje:

1) »Shtabs i Oberofficiri, Shtabski ljudi, primaplaniste, i zemlje neposidujuchi osobiti ljudi... Kontumacki, i harmicarski Sluxitelji...«

2) »Katolicsanski Duhovnici u Horvatskoj za podругo Jutro livade, kojese njima za njihovo uzderxavanje congrua esapi...«.

3) »Sluxechi neujediniti Gercskoga zakona Paroki od svojih parokianskih selishtah...«

4) »Manastiri...«

5) »Vojnicski Kambiaturiste za one zemlje, koje njima za sluxbu, kakoti slobodne od svake gruntske Dache odiljene jesu...«

6) »Inostrani Naselnici za Godine oslobodjenja dovoljene.«

7) »Kuche Kordonskih Seressanah...«

8) »Kuche upisatih Soldatah, i to za svakoga Straxmeshtra od deset jutarah, za svakoga Fira, Kaprala, i regementskoga Tambura od osam Jutarah, za svakoga Fraita, i Tambura od šest jutarah, za Dervodilce, Furirshice, peshne vojnike, Topcsie, i Artileriste od pet Jutarah.«

9) »Kuche, koje za sluxbu posve vech neprikladne, proste, illi doljne Officire imadu...« i

10) »Granicsari, koji iz pashinacah orache zemlje i livade okrechu, od takovih uposlovanih zemaljah az šest godinah slobodni su.« (§ 107) (Prilog LXVII)

Ovome popisu treba pribrojiti i značajnu odredbu člana 108:

»Ratno vrime, i to od prve polovine vojnicske Godine, koja na skoro, za izmarshiranje Granicsarah u Tabor nastaje, do druge godišnje polovine, kojese na skoro kuchi povrachaju, kuche sluxbenih vojnikah dvostruko u proshastim odsjeku uspomenuto oslobodjenje uxivatiche illi oni u Tabor izmarshirali, illi u domachoj Derxavini kordonske, i druge Sluxbe svershivali.«

Spisak oslobođenih pojedinaca i kućnih zadruga, kao i uvjeta oslobodjenja u slučajevima kad su propisani, jasniji je kad se sravni sa spiskom poslova koji se rade besplatnom državnom rabotom, podijeljenih u osam skupina:

⁴ M. Valentić, »Hrvatsko-slavonska Vojna krajina 1790—1881.« u katalogu izložbe »Vojna krajina u Hrvatskoj«, Zagreb 1981, 49—51.

- 1) Pravljenje i održavanje poštanskih i trgovačkih cesta, glavnih putova iz unutrašnjosti regimente na kordon, putova duž kordona, kao i putova iz jednoga štapskog mjesta do drugoga;
- 2) Uređenje i čišćenje plovnih rijeka te staza za vuču brodova;
- 3) Odvođenje vode i isušivanje bara i močvara;
- 4) Održavanje šuma i dudova;
- 5) Sječa, razrezivanje i prijevoz drva u kancelarije i pojedincima koji ih imaju pravo dobivati;
- 6) Sječa i prijevoz drva u pilane za krajiške potrebe;

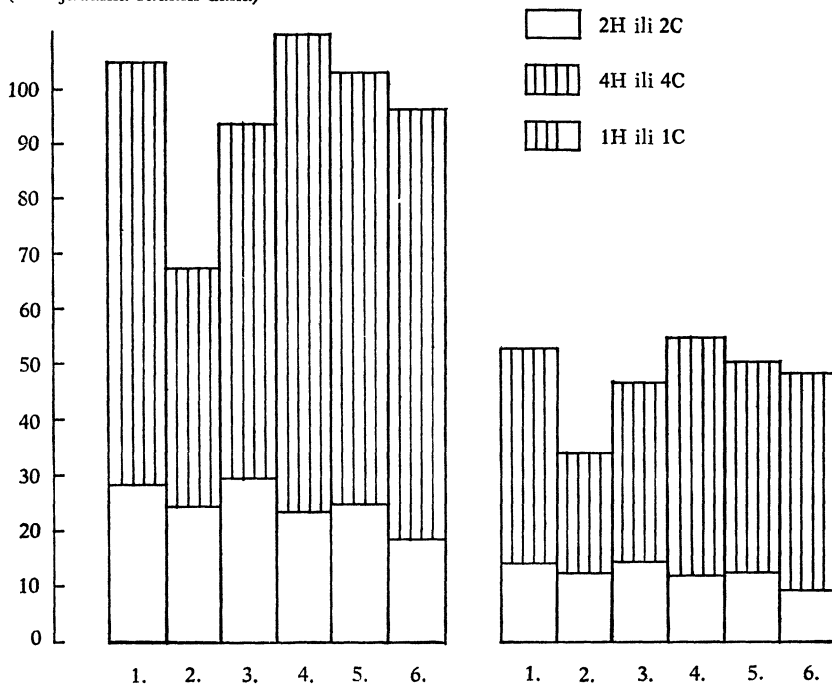
Prilog LXVII

DRŽAVNA RABOTA U VOJNOJ HRVATSKOJ 1810. GODINE PREMA MARMONTU

R	1 H	1 C	2 H	2 C	3 H	3 C	4 H	4 C
1.	104.707	52.368,5	28.136	14.068	26,87	26,86	76.571	38.300,5
2.	67.833	33.916,5	24.398	12.199	35,97	35,97	43.435	21.717
3.	93.160	46.580	29.010	14.505	31,14	31,14	64.150	32.075
4.	109.368	54.934	23.425	11.712,5	21,42	21,32	85.943	43.221,5
5.	100.297	50.148,5	24.864	12.432	24,79	24,79	75.433	34.716,5
6.	96.231	48.115,5	18.417	9.208,5	19,14	19,14	77.814	38.907
Z	571.595	286.063	148.250	74.124	25,94	25,91	423.346	211.937

Napomena: U prilogu Marmontova »Mémoire sur les Régimens Frontières« od 27/10/1810. godine, sa signaturom SHAT, C⁵, Septembre 1810, nalazi se i tabela s podacima o državnoj radbi u regimentama Vojne Hrvatske. U kolonama 1H i 1C su ručne i vozne rabote prema zemljišnom posjedu i stočnom fondu, u kolonama 2H i 2C su zakonske iznimke, u kolonama 3H i 3C su podaci o njihovu procentualnom udjelu u 1H i 1C, a u kolonama 4H i 4C su podaci o stvarnom broju radbotnih dana. U koloni 4H podaci za prvu, četvrtu i petu regimentu, kao i zbrojni podatak, izvorno su pogrešno izračunati.

(u hiljadama radnih dana)

7) Izgradnja i održavanje državnih zgrada i kordonskih stražarnica i

8) »Za svakolika uređenja, i namirenja u obchini, koja obchinsko dobro, ili ocsita potribnost Granice zaktiva, u koliko ista uređenja, i namirenja po sebi izplatiti nemoguse.« (§ 110)

U ovom spisku su vrlo uočljive potrebe prosvijećeno-apsolutističke države, u rasponu od merkantilizma do fiziokratizma, zatim potrebe koje stvara modernizacija državne uprave i vojne službe. Dakako, uočljivo je da se besplatnom državnom rabotom udovoljava i nekim tradicionalnim povlasticama u krajiškom društvu. Najuočljivije je nesumnjivo da se opseg poslova koji se obavljaju besplatnom državnom rabotom shvaća vrlo »rastegljivo«, o čemu svjedoči t. 8.

Kompanijski zapovjednik se stara o redu rabotanja, s obavezom da vodi računa da se i ljudi i stoka što razumnije koriste. Budući da rad žena nije isključen u udovoljavanju rabotnim obavezama, kompanijsko zapovjedništvo je dužno obavijestiti kućnu zadrugu i o mjestu na kojem treba raditi i o vrsti posla koji treba obaviti. (§ 111—113) Radilo se od 10 do 14 sati dnevno, s 1 do 2 sata odmora. (§ 115) Dakako, ukoliko krajišnik bez opravdanoga razloga izostane doći rabotati, »tako po Velikochi svoga pogrishenja pedep-sati imade«. (§ 117)

Ukoliko se u toku godine ne iskoristi obaveza kućne zadruge u besplatnoj državnoj raboti, ona ne može biti prenijeta u slijedeću godinu. (§ 119)

Članom 120. dozvoljeno je i krajišnicima otkupiti se od besplatne državne rabote po cijeni od 10 2/3 kr. za ručni ili vozni radni dan, odnosno po cijeni od 16 kr. za obavezu po jedinom jutru oranice ili livade, pod dva uvjeta, koji se navode prema njemačkom izvorniku:

»Erstens Erforderniss an Arbeit durch diejenigen Arbeitstage, welche nicht reluiert wurden, und diejenigen, welche aus dem Relutions-Gelde nach dem unter bestimmten Preise bezahlt werden können, vollkommen bedeckt sey. Zweytens, dass der Gränzer, welcher seine Arbeit abgelöst hat, in den Fällen, wo die Arbeiten, welche nicht abgelöst wurden, und diejenigen, welche den unten bestimmten Arbeitslohn freywillig geleistet werden, nicht zureichen sollten, gegen eben diesen Lohn commandirt werden können.«⁵

Novac, skupljen otkupom, ulazi u »Arbeits-Fond«. (§ 121) Njegova je prvenstvena namjena podmiriti troškove plaćene državne rabote:

»Iz ove poslene odkupne kase za svaki rucsni posao, i svako vozno marvincse svaki dan dvadeset krajcarah izplachujese, ako neplatni poslovi nebi dospili, pak Granicsari illi svojevorno posao svershiti hotili, illi na posao odredjeni bili.« /§ 122/

Istim članom se preporuča da se svaki posao »po velikochi svershenoga posla izmiriti imade«, tj. da ga se plaća po učinku!

Član 126. propisuje koje su skupine krajiških podanika oslobođene od plaćene državne rabote:

»Pravično promotrivshi druge Sluxbe, i osobito prigode, na platne poslove nebudu naredjivani, nego prosti.

A. Sasvim od svakoga rucsnoga, i voznoga posla.

1) Postmajstori, i Kambiatoriste. Alli to oslobodjenje od voznoga posla kod njih samo na one, za poshtu potribite i za isto misto odlucsene konje razumivase.

⁵ »Grundgesteze für die Carlstädter-Warasdiner, Banal, Slavonische, und Banatische Militär-Gränze«, Wien 1807, AH, GKKVZ, kut. 22a, 1807—10—44.

2 Kuche, iz koji od tri Csovika dvoica u sluxbu upisati jesu, i one, koje jednu jedinu poslujuču Glavu imadu, i vishe mladiji hraniti moraju.

3) Samci, Pol invalidi, i Naselnici za vrime slobodnih godinah.

B. Za sebe sobstveno josh za jednu poslujuču Glavu, i za csetiri Komada vozne Marve.

Istinito sluxechi Protopopi, i Paroki gercskoga neujedinitoga zakona.

C. Za sebe sobstveno, i josh drugu Glavu u kuchi, i za jedan Komad vozne Marve.

1) Shtabski, i Kompaniski pisari.

2) Sluxechi Unterofficiri, Tamburi, Furirshici, i ostali sluge.

3) Sereshanski Harambashe, Vice Harambashe i prosti vojniki.

4) Seoski Stareshine, i Nadglednici obchinskih Magacinah.

5) Zidarski, i dervodelski Kalfe.

6) Cili-Invalidi, koji sasvim za pomoch nisu n.p. rom, chorav i t. d.

7) Obchinski Govedari.

D. Za sebe sobstveno samo.

1) Jubilirati, i prekobrojni Duhovnici sviu zakonah.

2) Furiri, Likari, i svi zavezani Primaplaniste, koji plachu pod rubrikom Gage imaju.

3) Bash sluxechi upisati Soldati u Granici.

4) Oni Sluxechi Officiri, koji zarad nemochnosti, illi zaradi Gazdaluka od vojnickoga, illi drugoga Stalisha iz Sluxbe izpisani jesu, osim oniu nishtanemane, koji izvan toga svoje Izpisanje brez nuxde svojevoljno zaktivali jesu, illi zaradi njihovoga nepristojnoga Vladanja odpushtenisu.

5) Istinom za sluxbu neprikladni (Realinvaliden) Granicsari brez razlike, i oni, koji u shestdesetu godinu nastali jesu.

6) Prirast nixje 16 Godinah.

7) Ucsitelji, Pomochnici, i Diaci.

8) Orgulashi, zvonari, i shikutori.

9) Maltari, Skelegjie (Uiberführer) shumski, i dudovah Nadglednici, i svi oni, koji kod kakvoga gazdinskoga stalisha naredjenisu.

10) Boltagjie, i svi poshtarski, i drugi sluge, illi oni Granicsari, illi tugji bili.«

Istim članom se ovlašćuje Generalnu komandu da privremeno može osloboditi od te obaveze i druge osobe u kućnim zadrugama.

Inače, zakonskom odredbom je zabranjeno bilo koga opterećivati s više od 12 dana plaćene ručne rabote, odnosno zabranjeno je bilo koju za drugu opterećivati s više od tri dana vučne rabote po komadu stoke. (§ 127) Prekoračenja ove zabrane mora odobravati Generalna komanda, odnosno Dvorsko ratno vijeće. (§ 128)

Druga vrsta rabote koju propisuje Osnovni krajiški zakon jest općinska rabota («Gemeinde-Arbeit»). U nesravnjivo manjoj mjeri je predmet zakonskih odredaba. Po porijeklu i po sadržaju, kao i po obliku, ona je u tradicionalnijoj vezi s patrijarhalnim zadružnim društvom:

»Sve poslove, koji samo za osobitu korist jedini obchinah, i za minjajuchu pomoch jedinih Ljudih sluxe, illise u naravnu duxnost jedne obchine broje, kako u Horvatskoj i Slavonii, tako i u Banatu obchinska uda druxbine skupshinski i badava svershiti moraju.« (§ 132)

»Neplatni obchinski posao, u jedine kuche po primjeri prirastjeni poslenikah, i mloshtva broja vozeche marve razdiljen biti imade; ali uredno nikad vishe od osam danah na glavu, i od csetiri dana na komad vozne marve prichi nemora. Samo za jedine verlo nuxodne Dogadjaje General Komandi oblast dajese, za dneve usmloxiti mochi.« (§ 133)

Očigledno je da zakonski u suštini nema ograničenja mogućnostima korištenja rabote bilo da su u pitanju ljudi ili stoka, dakako, pod uvjetom da ljudi zakonski nisu izuzeti, bilo da su u pitanju vrste posla koje treba obaviti.

Pitanje oslobođenja od općinske rabote je nesravnjivo jednostavnije nego u slučaju državne rabote budući da je ona obavezna samo za one koji su u »zavezati graničarski stališ« svrstani. Članom 134. nje su oslobođeni »u sluxbu upisati, seoski stareshine, i Nadglednici obchinskih Magacinah«. Trgovci i zanatlije se mogu otkupiti po cijeni od 20 kr. za svaki ručni ili vozni dan. (Isti član)

Poslovi koji se obavljaju općinskom rabotom razvrstani su u osam skupina:

1) »Pravlenje, i Uzderxanje cerkvih, i parokianski kuchah, na koliko obchina to duxna jest.«

2) »Pravlenje, i uzderxanje obchinskih Magacinah, Seoski Bunarah, Narodni Shulah, i obchinski kuchah...«

3) »Pravlenje, i uzderxanje obcsinskih drumovah od jednoga Sela do drugoga, Chupriah, Nasipah, i vodeni xlibovah za jedine obchine.«

4) »Na sianje takovi, koje brez Gazde jesu, Zemaljah, za korist obchinah, i na uredjenje poljskoga Gazdaluka za onakve obchinske Ljude, koji od kuche u Sluxbi jesu, illi kad i kad smeteni budu...«

5) »Na pravlenje granicsarski kuchah, koje brez Gazdah krivice izgorile jesu, i zbog Siromashtva ovi sami popraviti nemogu.«

6) »Seoske Straxe, i knjigonoshe (Brief-ordonanzen) od jednoga mista do drugoga, gdi osobite Poshte neimade.«

7) »Sicsenje za vatru dervah, i Vozenje za Narodske Skule, za seoske Straxe, i za one Duhovnike, koji za sada pravicu imadu, od obchinah odredjenu miru dervah iskati.« i

8) »Pridspreg (Vorspann) za Likare (Aerzte) koji k siromashnim bolestnikom nadaleko zovuse.« (§ 135)

Zakon zabranjuje, »izvan nuxdnih dogadjajah«, upućivati krajišnike na državnu ili općinsku rabotu u vrijeme poljskih radova. Dapače: »Komandanti u obchini veliku brigu imati moraju, da teret posla na svaki moguchi nacsin odlakshase.« (§ 138)

U zadnjem članu tog poglavlja propisuje se da će svaki onaj tko krajišnika sili raditi ono što nije u skladu sa zakonskim odredbama biti kažnjen, »josh primoran biti imade, tomu Granicsaru derxavno obicsajnu dvostruku nadnicu naplatiti.« (§ 139)

Doista bi bilo vrijedno istražiti koliko je bilo takvih slučajeva!

U članu 140. šestog poglavlja Osnovnog krajiškog zakona »Od gruntske Dache« propisuje se da

»...svaki zemljoderxac u Granici, kojemu osobito oslobodjenje pripustito nie, duxan jest dachu u gotovima novci u granicsarsku kasu poloxiti, koja po velikochi i dobroti Grunta, i po primjeri ostalih duxnostih Gazde, izmirita jest.«

Tabela zemljišnog poreza po jednom jutru od 1600 kvadratnih hvati je uvrštena u slijedeći, 141. član:

	Oranica i livada			Pašnjak			Vinograd fl.	Voćnjaci i druge bašče bez klasifikacije kr.
	1.	2.	3. klasa	1. krajcara	2.	3.		
Lička								
Otočačka								
Ogulska								
Slunjska	20	16	12				1	30
Križevačka								
Đurđevačka	30	26	20				1	30
1. banska								
2. banska	27	22	16				1	30
Gradiška	28	24	18				1	30
Brodsko								
Petrovaradinska								
Šajkaški bataljon	30	26	20				1	30
Njemačko-banatska	32	26	20	32	26	20	3	40
Vlaško-ilirska	32	26	18	26	20	14	3	40

Po tom »cjenovniku« plaćaju i katolički svećenici »od zemaljah, koje na Dotaciju njihovu slishaju, ali u obicsaj u Kongruu neracsunajuse«. (Isti član)

Provincijalni podanici koji posjeduju zemlju na krajiškom području te koja im je varaždinskim regimentama pripadala prije razgraničenja 1764. godine, a u banskim prije 1800. godine, plaćaju 52 kr. zemljišnog poreza po jutru »brez razlike«. »Dalmatinci« plaćaju za ispašu svoje stoke u Ličkoj regimenti 5 »Soldi« po komadu krupne rogate stoke i 1 1/2 »Soldin« po komadu »vunene« stoke. (§ 142) Dvostruku »gruntsku daću« plaćaju svi zemljoposjednici »koji k obchinskomu granicsarskomu stalishu upisati nisu, illi u ovoj uredbi osobito neiznimljuse...«, s tim što se prihod od nje prvenstveno namjenjuje za pomoć kućnim zadrugama koje bez vlastite krivice izgube stoku. (§ 143)

1) »Kuchne, i kuhinske Bashcse, koje Stabs- i Oberofficirom, i Shtabskima ljudima, Primaplanistima, i osebnima zemlje i grunta neimajuchim kontumackima, i harmicarskima sluxiteljom...«

2) »Dudovnjaci, Shicarnice, i mista za Mushtru odlucseni.«

3) »Ono poldrugo Jutro Zemlje, koje katolicsanskima Duhovnikom u Horvatskoj zauzderxavanje Congrua uracsunito jest...«

4) »Selishta sluxechih gercskih neujedinitih Parokah, i ondi, gdi nikakva vlastita parokianska Selishta neimaju, 14 Jutarah orachi zemaljah, 10 Jutarah Livade, i u Banatu osim toga josh 8 Jutarah pashe od zemaljah iste kuche, u koju se Parok broji.

Ako ta kucha toliko orachih zemaljah, i Livadah neposiduje, koliko na to Selishte izmireno jest; tako za ono, shto fali, gruntska Taksa druge klase osim odkupnoga posla proracsuniti, i cila Suma od ostale dachne duxnosti za vinograde, i druge Bashcse odbitise imade. Ako pako Parok, illi njegova kucha toliko Vinogradah, illi drugih Bashcsah neposiduje, dobise ta Suma podpuno odbiti mogla, takose njemu za svako Jutro zemlje, koje k Selishtu fali, i odbijeno nie, tri Forinta gotovo izplatiti imade.«

5) »Manastirske zemlje...«

6) »Ono 12 Jutarah sluxbeni Livadah, koje militarski Kombiaturiste u karlovačkoj Granici vech posiduju, illi u napridak kako u Horvatskoj, tako i Slavonii moxe biti dobiti hoche.«

9) »Oni komadi zemlje, koji od dache slobodni iz pashnog polja u orache zemlje, Livade, Vinograde, illi Bashcse obratjeni jesu, alli samo za 6. Godinah.« i

10) »Oni komadi zemlje tugjiu Naselnikah za njima istovetno pripustite slobodne Godine.« (§ 144)

Da tržišna potražnja za zemljom u Vojnoj krajini u to vrijeme nije bila mala, svjedoči, među ostalim, član 145. kojim se propisuje da puste zemlje »kakoti Pustare pod Arendu datise imadu«.

Ako se vrijednost neke oporezovane zemlje smanji »s kakvim slucsajom«, kućna zadruga ima pravo tražiti da joj se smanji i porezno opterećenje. (§ 147)

U sedmom poglavlju su sabrani članovi »Od marljivostne, i obranske Dache« ili »Von der Industrie- und Schutzsteuer«, kako piše u njemačkom izvorniku.

Tipično je feudalne naravi:

»Kojigod u Granici koristni zanat tira, i obchinsku Obranu nudi uxiva, duxan jest zato primjernu dachu u granicsarsku kasu poloxiti.« (§ 148)

U §§ 149—155 su propisane »dache« koje su već raspravljene u poglavlju »Ograničene mogućnosti razvoja vojno-krajiškog sistema«.

Promjene koje je pretpostavljao Osnovni krajiški zakon nisu bile male, svim ograničenjima unatoč! Nesumnjivo su najveće bile u upravnom smislu. Ujednačavanje krajiškog sistema, utemeljeno militarizacijom sredinom XVIII. stoljeća, suštinski je okončano, prvi put.⁶ Jedna od najprećih potreba je bila osposobiti ljudstvo koje će upravne poslove kvalificirano moći raditi i pridonositi razvoju sve složenijeg krajiškog sistema i društva. Iste, 1807. godine, u Grazu je stvoren »Gränz-Verwaltungsinstitut« upravo s tim ciljem. Nakon dvogodišnjeg školovanja u njemu postajalo se »Oekonomie-Offizier«. Taj Institut, koji je dosta brzo postao jedno od glavnih izvorišta obrazovanja krajiške narodne inteligencije, kao što je već naglašeno, tek je jedna, vrlo uočljiva promjena u vezi s Osnovnim krajiškim zakonom. Mnoštvo ih je drugih!

Posebnu pažnju iziskuju reforme u habsburškoj vojsci početkom XIX. stoljeća, a s njima u vezi i promjene u krajiškoj vojsci koje su, također, nerazlučive od Osnovnog krajiškog zakona.

⁶ Osnovnim krajiškim zakonom propustilo se riješiti brojna važna pitanja, a vremenom su se otvarala i nova. Rješavalo ih se s manje ili više uspjeha s narednjima Dvorskog ratnog vijeća, koja su imala zakonsku snagu, tako da je krajiški pravni sistem bio izrazito »otvoren«, pragmatičan, što je istovremeno izvorište i njegovih »vrlina« i »mana«. Vrlo brzo počelo se s njegovim izmjenama i dopunama. Nakon što je proglašen, na primjer, uvidjelo se da nije riješeno pitanje pravno-ekonomskog položaja posjeda pravoslavnog sveštenstva u vojnim komunitetima, a nedoumice su otklonjene naredbom nadvojvode Ludwiga od 8. januara 1809. godine. Vidi: Ludwig Generalnoj komandi u Zagrebu, Beč, 8/1/1809, AH, GKKVZ, kut. 21b, 1809—1—24.

Rješenja brojnih pitanja nisu bila dovoljno jasna, tako da je Dvorsko ratno vijeće svima davalo potrebna objašnjenja na upit pojedinih generalnih komandi. Takav je slučaj bio i s upitom Banske generalne komande u vezi s nejasnoćama o podjeli kućnih zadruga. Jedno Ludwigovo cirkularno objašnjenje upućeno je 25. januara 1809. (Vidi: AH, GKKVZ, kut. 21b, 1809—3—35), a drugo 8. februara i.g. (Vidi: Isto, 1809—3—35, B472).

GRUNDGESETZE FÜR DIE CARLSTÄDTER-WARASDINER BANAL, SLAVONISCHE, UND BANATISCHE MILITÄR-GRÄNZE (1807)

Zusammenfassung

Drago Rokсандić

Die vorliegende Arbeit ist ein Teil des Manuskripts der Doktorarbeit zum Thema »Die kroatischen Militärgrenze unter französischer Verwaltung (1809—1813)«. Darin wird der Versuch unternommen, die Situation, als in der Zeit nach der Abschaffung des kantonalen Systems in der Militärgrenze (1800) die grundlegenden Maßnahmen des Grundgesetzes der Militärgrenze (1807) als gesetzliche Basis für das Funktionieren des Militärgrenzensystems bis 1850 verwirklicht wurden, historisch zu untersuchen.

Da die grundlegenden Lösungen nicht außerhalb der Trends der Modernisierungsprozesse in der absolutistischen Habsburger Monarchie Ende des 18. und zu Beginn des 19. Jhs., vor allem nicht außerhalb ihrer sich widersprechenden Entwicklungstendenzen gesucht werden können, schlossen die Gesetzesbestimmungen, die innerhalb des Wiener Hofs geschaffen wurden, jede Möglichkeit tiefgreifender Änderungen aus. Die ablehnende Haltung war ganz besonders gegenüber den traditionellen Forderungen der ungarischen und kroatischen Stände total. Obwohl sie beim Ignorieren der sozialen und wirtschaftlichen Interessen jener Gesellschaftsschichten in der Militärgrenze, die mehr oder minder konsequent marktorientiert waren, weniger starr war, war sie dennoch stark genug, auch sie keinesfalls zufriedenstellen zu können.

In der Arbeit wurden der Teil der Gesetzesverordnungen im Zusammenhang mit einigen wesentlichen Fragen, wie es die Besitzverhältnisse, Familiengenossenschaften (besonders die Beziehungen innerhalb der Familiengenossenschaften und die Möglichkeit ihrer Teilung), die Steuerbelastungen und ihre Verquickung mit den Verpflichtungen der Grenzler usw. eingehend analysiert, und zwar solcherart, daß die einzelnen gesetzlichen Lösungen mit den Entwicklungstendenzen der Gesellschaft in der Militärgrenze Ende des 18. und zu Beginn des 19. Jhs. in Verbindung gebracht werden.

Der Kern der Interpretation des Verfassers ist in der Feststellung zu sehen, daß durch das Grundgesetz der Militärgrenze der Prozeß der Militärisierung der Militärgrenze in der Habsburger Monarchie beendet wurde und daß das System in der Militärgrenze etwas offener wurde den Waren- und finanziellen Trends der Monarchie gegenüber, mit der Anmerkung, daß die grundlegenden Widersprüche außerhalb der gesetzlichen Neuerungen geblieben sind. Dadurch wurden die Voraussetzungen verstärkt, daß die Militärgrenze auch weiterhin in ihrer Entwicklung zurückbleibt.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 20

ZAGREB

1987.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 20

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIĆ dr. LJUBOMIR, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet, Zagreb

BRANDT dr. MIROSLAV, ul. Socijalističke revolucije 73, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

IVELJIĆ ISKRA, Ilica 165, Zagreb

JANEKOVIĆ-RÖMER ZDENKA, Filozofski fakultet, Zagreb

JURIŠIĆ IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

LOVRENOVIĆ mr. DUBRAVKO, Račkog 1, Filozofski fakultet, Sarajevo

MIJATOVIĆ ANĐELKO, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb

OČAK dr. IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

PARNICA ROBERT, student Filozofski fakultet, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest,
Krčka 1, Zagreb

PERIĆ dr. IVO, Istraživački centar JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik

ROKSANDIĆ mr. DRAGO, Filozofski fakultet, Istorijski seminar, Čika Ljubina
18—20, Beograd

STRČIĆ dr. MIRJANA, Kumičićeva 42, Rijeka

STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske, Zagreb

STUBLIĆ ZLATKO, Vlaška 12, Zagreb

SZABO dr. AGNEZA, Muzej grada Zagreba, Zagreb